

L'ÚS LITERARI DELS ARTICLES ONOMÀSTICS (UNA POLÈMICA ENTRE ANTONI ROVIRA I VIRGILI I JOAQUIM RUYRA)

Albert MANENT

A la darrerria de 1924 hom encetà un debat amical entorn dels «articles onomàstics» «En» i «Na» en la llengua literària. *El nom net* era el títol d'un editorial de «La Publicitat» (30-XI-1924), que traïa l'estil inconfusible d'Antoni Rovira i Virgili. «Una vella tradició literària i vulgar —constatava Rovira—, posa davant dels noms personals del català la partícula «En» per al masculí i «Na» per al femení». I afegia que, no obstant això, el llenguatge popular havia substituït llavors (com ara) «Na» per «la» i que, davant els noms masculins començats en vocal, «En» s'apostrofa, correntment en «l'». Tanmateix Rovira trobava una «certa dificultat prosòdica» per emprar l'apostrofat «N'» davant cognoms com N'Almirall i N'Autèstia, tal com acostumaven a escriure gramàtics i literats.

D'altra banda, no s'estava de recordar que, al Camp de Tarragona, «la unificació en l'ús de la partícula s'ha fet en favor de «el» i «la». S'errava A. Rovira i Virgili en «matar» l'article clàssic «lo», tan viu encara en aquella comarca. Val a dir que a la ciutat de Tarragona i en certes persones cultes de Valls i potser d'algun poble molt del *hinterland* tarragoní, els «articles onomàstics» eren eliminats, sense més, a la conversa. A Tarragona ciutat hom deia i diu: «He vist Puig, he parlat amb Pere». ¿No se n'havia adonat Rovira i Virgili?

El periodista de «La Publicitat» aprofitava l'article per contestar un lector que preferia «En» en lloc d'«el». I remarcava les vacil·lacions dels escriptors a l'hora d'estampar les esmentades partícules. Però començà de fixar un criteri: «Si l'origen de la partícula «En, Na» és noble, el seu sentit actual és més aviat plebeu. En tot cas, aquesta partícula comunica al nom un to de familiaritat que escau en la conversa, però no tant en la literatura». I afegia: «Un fet anàleg succeeix amb l'article «el» i «la». Si en italià aquest article té un sentit d'elevació, en català resulta encara més vulgar que «En, Na». En el cas que calgués usar una partícula o altra exclusivament, nosaltres triàriem aquesta última. Però la millor solució de totes, al nostre entendre, és el nom net». Per reforçar la tesi afirma que una partícula empetiteix un nom il·lustre. I ho rebla: «D'una manera franca i

decidida ens decantem per l'eliminació en el llenguatge escrit i de to literari o elevat de les partícules correntment usades davant de noms personals».

En un altre editorial de «La Publicitat» (8-I-1925), *Un pròleg de Joaquim Ruyra* Rovira i Virgili replica les teories que J. Ruyra havia exposat en el pròleg a la versió catalana de *Rondalles del Poble* (Barcelona, Editorial Catalana, 1924), d'Erkmann-Chatrian. Rovira vol partir d'una posició antidogmàtica. Hi ha, per exemple, un punt d'acord: «no creure aplicables «En» i «Na» als noms no catalans». L'autoritat dels autors antics, en què es basa J. Ruyra per a preferir l'ús d'«En», «Na» o «el» i «la», és discutible, donat que en cartularis i diplomataris ambdues partícules no hi són usades sistemàticament. D'altra banda, Rovira no creu que la tendència moderna a suprimir les partícules dels noms propis personals sigui un castellanisme. Sense precisar llocs, afirma que la supressió del que Ruyra anomena «articles onomàstics» és usual «en el llenguatge parlat d'una gran porció de la Catalunya peninsular». I, finalment, recorda que no tots els castellanismes són rebutjables, així l'ús de «senyor» en els tractaments.

Les teories de Joaquim Ruyra, esquematitzades al pròleg de *Rondalles del Poble*, foren considerablement ampliades i defensades amb ardor en tres articles de «La Veu de Catalunya», sota el títol general de *Els articles onomàstics*. J. Ruyra hi respon a «amables crítics», que no he pogut trobar. Devien ésser ressenyes molt breus de diari o articles en revistes poc conegudes. Cal dir que la recerca no ha pogut, naturalment, ésser exhaustiva. El tema d'aquests articles onomàstics és per a J. Ruyra «una qüestió dubtosa que cada dia els literats ens veiem obligats a resoldre pràcticament, i sobre la qual convé fer llum» (article I, «La Veu de Catalunya», 27-II-1925).

Heus ací els arguments bàsics de l'autor de *Pinya de Rosa*:

1) La llengua antiga aplicava les partícules «En» i «Na» tant al rei com a l'escombriaire, però no als estrangers. Representaven com «un títol de ciutadania catalano-aragonesa».

2. Contestant al «discret impugnador» (Rovira), s'explica les vacil·lacions de la llengua medieval com les típiques excepcions que confirmen la regla. D'altra banda, Ruyra diu que «hem referit la nostra visió d'aquestes formes a llur període de plenitud», no a l'època en què fins s'escrivia «en llop, en paraigües». Abans, sí que eren títols de ciutadania, més en sentit simbòlic que de notari reial.

3) Rovira li atribueix que la supressió d'«En» i «Na» sigui castellanisme. O també d'«el» i «la». No. D'altres idiomes, com el francès, ho fan també. Ruyra primfíla més: per a ell pateixen de castellanisme «els qui creuen que llur aplicació rebaixa la dignitat del nom, com passa dins el castellà. En castellà «la Petra» i «el Pablo» són sempre gent de baixa estofa. I vol atemperar l'afirmació absoluta seva que «els que feien tal omissió renyien a la vegada amb el llenguatge antiquat i amb el viu», tot aclarint que, havent consultat Mn. Antoni Griera, sap que algunes localitats del Principat (per què no especifica quines són?) no usen les partícules esmentades, ni tampoc gairebé en tot el País Valencià. Tanmateix es mantenen perfectament vives a les Balears.*

4) Segons J. Ruyra ningú no pot emparar-se en l'autoritat de mestre Fabra, el qual «no ha format judici definitiu i creu que la qüestió és opinable i molt discutible». No sabem si aquesta invocació fabriana respon a converses personals —cosa ben probable, donat que tots dos eren membres de l'Institut—, o a algun text que no hem sabut trobar.

La rèplica d'Antoni Rovira i Virgili es féu esperar una setmana: *Conversa d'amics* es titulava el seu editorial de «La Publicitat» (4-III-1925). Les posicions es van perfilant. Rovira «no pretén proscriure l'ús dels articles davant els noms personals catalans», però «no accepta que sigui obligatori». Contràriament, «Joaquim Ruyra defensa l'ús normal d'aquestes partícules davant dels noms catalans».

Heus ací els motius contraris a l'obligatorietat:

1) Perquè el català ha de tenir la mateixa llibertat de prescindir-ne que d'altres llengües estrangeres.

2) En català medieval l'ús de les partícules no «tenia caràcter distintiu i rigorós», ni «els noms catalans sense partícula, en el català antic, no eren una raresa».

3) «El valor de les partícules onomàstiques «En» i «Na» ha canviat radicalment.» Primer era senyal de tractament elevat (=«don», «señor»), després, «com ha remarcat Pompeu Fabra, ha pres el caràcter d'una simple marca de nom personal, marca que té un caient de familiaritat».

4) Perquè bona part del nostre domini lingüístic quasi en prescindeix.

5) Rovira, doncs, especifica que és sobrer l'ús de les partícules en temes de política, art, ciència i crítica, però «creiem que han d'ésser usades en les novel·les i en els contes populars».

La rèplica de J. Ruyra trigà una mica («La Veu de Catalunya», 22-III-1925). Parteix de l'estat de la qüestió aleshores: els articles onomàstics s'havien democratitzat «fins al punt d'aplicar-se a tothom». El problema no rau, doncs, en el llenguatge parlat, sinó a veure si cal emprar-los literàriament i, en tot cas, com i quan.

Prenent per norma la preferència que P. Fabra dona al català central, en cas de dubte, J. Ruyra afirma: «Provada la tradició, l'evolució natural, la puresa dels articles onomàstics, no hi ha dubte que és convenient emprar-los literàriament a la barcelonina». Però, «els tals signes no han d'aplicar-se, ni en traduccions ni en obres originals, a personatges que no visquin en un medi social molt similar al nostre». I, com a exemple clar, posa el de les versions dels clàssics llatins.

En societats modernes el problema canvia. Per a J. Ruyra «Jacques i Antoine» són equivalents a «En Jaume i l'Antoni». D'ací que, segueix J. Ruyra, en traduccions d'obres modernes podem optar per conservar els «dictats onomàstics estrangers (Monsieur, mister, signore) o bé traduir-los pels similars catalans».

Aquesta dualitat serà sovint difícil d'aplicar, però per a J. Ruyra voldrà dir que, «Ultra que som més rics d'expressió», representa la solució més viva, més mal·leable. I lamenta que Domènec Guansé —fill de Tarragona, com Rovira,

remarquem-ho— consideri que les partícules onomàstiques són «crosses inútils».

Finalment per a recolzar l'ús de la forma «En» davant els noms de figures catalanes («En Bernat Metge, l'Aribau, En Guimerà»), retreu l'exemple dels italians que diuen —sense que representi cap màcula—: il Petrarca, il Bembo, etc. Quant als noms estrangers, J. Ruyra no gos pronunciar-se.

El darrer article de Joaquim Ruyra («La Veu de Catalunya», 1-V-1925) respon a l'editorial de Rovira, *Conversa d'amics*, ja glossat. Hi resum i primfila les seves tesis, ja conegudes, bo i arribant fins a la casuística (omissió de les partícules en les portades dels llibres, en les dedicatòries, etc.). I al·ludeix amb elogi Rovira i Virgili, bé que sempre sense anomenar-lo mai directament: «poques persones a Catalunya són tan autoritzades com ell per a tractar de qüestions de llenguatge», bé que «està en una situació especial, ja que pertany a una comarca catalana on no s'estilen les partícules onomàstiques (...), no és estrany que les repugni».

Rebatent un punt de vista repetit per Rovira, J. Ruyra creu que «el legítim ús no depèn del baix o alt estil, ni del gènere literari que cultivem, sinó de l'onomàstica social a què fem referència». Un problema de sincronia, doncs? Endevinem que J. Ruyra empraria les partícules en una novel·la històrica, d'època i no ho faria —perquè, segons ell, no hi escau literàriament— en una obra com *Genoveva*, de Schmid, donada la idiosincràsia social dels personatges, que no traspuen familiaritat. La «nuditat del nom» —allò que Rovira anomenava «el nom net»— s'ha de reservar per a societats que l'han mantinguda sempre, com la llatina i la grega.

Finalment, l'autor de *Marines i boscatges* demana observacions, aclariments, que «seran tingudes en compte per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans el dia que s'ocupi d'aquest problema».

Nòtula sobre el problema avui

Josep Maria de Casacuberta ens va contar que les tesis d'Antoni Rovira i Virgili tingueren molt de ressò i inclinaren força escriptors a prescindir dels «articles onomàstics» en textos literaris, llevat de casos particulars: diàleg, costumisme, etc. D'altra banda, que sapiguem, la polèmica no tingué continuïtat ni, fins ara, l'Institut d'Estudis Catalans s'ha ocupat de la qüestió. I han passat més de cinquanta anys! Gramàtics i filòlegs han al·ludit, molt de passada, el problema. Hom inventaria el poc que hi ha escrit sobre les petites i vivíssimes partícules «En» i «Na», que, si reculen en la llengua literària, es mantenen fermes en la llengüa parlada, com l'any 1924, quan Rovira encetà la polèmica.

No hi ha, doncs, res resolt. Els escriptors ho han d'afrontar segons un criteri particular. Una mica a l'atzar he triat dos llibres de deu escriptors en prosa, ben d'avui i de diverses generacions i regions dels Països Catalans. Les conclusions són de vacil·lació en uns, de criteri segur en d'altres, de descurança en uns tercers; quan no depèn, malauradament, de l'opinió de cada corrector.

- Jordi-Pere Cerdà: *Contalles de Cerdanya*: usa sistemàticament les partícules.
- Pere Calders: *Tots els contes* i *L'ombra de l'atzavara*. Llevat dels noms estrangers, en fa un ús general, però amb alguna vacil·lació.
- Ramon Folch i Camarassa: *La visita*, *L'estiu més bonic*. Les emprà sistemàticament.
- Gabriel Janer Manila: *Els alicorns*, *L'abisme*. Les alterna amb formes mallorquines com «dona». Però no en prescindeix mai.
- Terenci Moix: En fa ús a *El dia que va morir Marilyn*, però vacil·la a *La torre dels vicis capitals*.
- Josep Pla: *El quadern gris*, *Girona*, *Mar de mestral*. En prescindeix totalment. Jo diria que J. Pla fou un dels qui seguí la tesi de Rovira i Virgili, duta fins a la punta de l'espasa. O, potser, els correctors li ho han unificat, si en algun cas les emprava...
- Manuel de Pedrolo: *M'enterro en els fonaments*, *L'ordenació dels maons*. Malgrat que no despunta per la cura del lèxic, no s'oblida d'usar els articles onomàstics, substituïts sovint, com altres autors, per «el, la».
- Mercè Rodoreda: *A vint-i-dos contes* en prescindeix, però els usa dins *La plaça del Diamant*. En aquesta novel·la potser perquè és un monòleg interior.
- Tísner: *L'enquesta del canal 4*, *Prohibida l'evasió*. No s'oblida de l'ús sistemàtic de les partícules, àdhuc en noms exòtics.
- Llorenç Villalonga: *Mort de dama*, *Flor la Vigne*. Ús normal també, però no davant noms estrangers. Depèn, de vegades, del personatge i de l'ús de *dona*.
- En conclusió: Si en la prosa sàvia, erudita, l'ús de les partícules és escassa, els novel·listes, tot i les vacil·lacions i els *distinguos*, continuen emprant amb encert aquestes «marques de nom personal».

* «De les notícies que ens ha donat [Mn. Grier] creiem poder deduir que els articles onomàstics estan en ús dins tota la Catalunya pròpiament dita, llevat d'algunes localitats, i que, en canvi, dins el regne de València, exceptuades algunes comarques, han caigut en desuetud; però que allà s'observa la tendència a usar en castellà els noms baptismals i àdhuc, en moltes localitats, a precedir-los amb els dictats «tio» i «tia». A Mallorca creiem que, en general, es mantenen les antigues partícules «En» i «Na», com en el llenguatge blanenc que es va perdent substituït pel barceloní. Respecte del Rosselló, sabem (...) que són mantinguts a la barcelonina els articles del nostre cas: en Janet, en Pau, la Russetuna, etc. Així, doncs, entenem poder afirmar que llur ús s'estén per la major part dels països de llengua catalana, i, sobre tot, per la més preservada d'influència castellanitzant.» (Joaquim RUYRA, «La Veu de Catalunya», 27-II-1925).